

Tamara Lujak

Zvezde u rečnicima (straha, dobrih bića i bajki)

Rezime: Mitološki rečnici (straha, dobrih bića i bajki) koje predstavljamo u ovom tekstu, plod su decenijskog istraživanja svetske i domaće mitologije i pisanja mitoloških tekstova. U njih su uvršćene i zvezde, za koje je čovek vezivao svakakva verovanja.

Ključne reči: zvezde, rečnik, mitologija

Život je tajna i čovek je tajna i svemir je tajna. Mi živimo u nekoliko stvarnosti, u nekoliko postojanja istovremeno.

Laza Lazić

Nema nikog ko ne naslućuje u suncu, zvezdama, zemlji i vodi neko nedokučivo značenje.

Emerson

Istinski pisac, ako je pravi gospodin, najumesnije je da prema svome kraju čita samo rečnike.

Marai

1. Uvod

Postanak sveta okupirao je svest primitivnog čoveka još od najranijih vremena: sve mu je izgledalo neobično i neshvatljivo, strano i zastrašujuće. Zakoni prirode bili su mu nedokučivi, pa je čovek, kako bi ih objasnio i pružio sebi kakav takav oslonac i utehu u životu, naselio svet fantastičnim bićima i božanstvima svake vrste, koje je podelio na ona koja (poglavito) čine dobro i ona koja (poglavito) čine zlo. Prirodno je da su mu um najviše okupirale stvari koje su najviše uticale na njegov život: smena toplog i hladnog vremena, izlaska i zalaska sunca, pojava zvezda na nebu...

Postepeno se iz mitova rađaju legende i priče u kojima glavnu ulogu ne „igraju“ bogovi, nego čudesna bića i sile protiv kojih se čovek bori. Kako su nastale iz mita, legende i bajke sadrže čvrstu mitološku podlogu. U gotovo svim bajkama srećemo fantastična bića i stvorenja poput zmajeva, ala i veštica, đavola i mnogih drugih čudovišta. Svi su oni posredno ili neposredno nastali iz mitova.

Fantastika je u novije doba, zahvaljujući velikim piscima fantastičnih priča, novela i romana, mnogo učinila za razvoj svih naučnih disciplina i dala podstreka mnogim naučnicima u osvajanju prirodnih zakonitosti i u pronalaženju tehničkih dostignuća. U tome su, neosporno, i bajke sa svojim fantastičnim sadržajima odigrale značajnu ulogu.

Mitološki tekstovi koji su ušli u rečnike koje ovde predstavljamo, nastajali su više od decenije (od 2008. g.). Rad na nekima od njih je shodno tome trajao duže, na nekima kraće i to se jasno vidi u obimu

pojedinih tekstova. Obim je, prirodno, zavisio i od dostupnosti samog materijala. Svi su, međutim, inspirisani jednom knjigom: „Trava od devet mrakova“, Janka Levnajića, najsmelijom i najmaštovitijom knjigom o vilama na koju smo do sada naišli.

Tokom rada na tekstovima, u početku neprimetno, a kasnije sve jače i smelije, izborile su se za svoje mesto i atmosfere pojave – te su tako napisani i tekstovi o oblacima (i magli), vetrovima, ali i o osnovnim elementima: vodama (rekama), vatrama; kao i o magičnom kamenju i **zvezdama**, koje nas ovde najviše zanimaju.

Cilj ovih tekstova je da se predstave mitološka bića i pojave u starom, ali i novom svetlu. Trudili smo se da sledimo stavove svojih prethodnika, sakupljača i priređivača, Vuka Stefanovića Karadžića, Tihomira Ostojića i Goluba Dobrašinovića, koji su, skupljajući i zapisujući naše narodne bajke, izbacivali sve ono suvišno i anahrono, kako bi bajke „sazrele“, nastavile da žive u novom ruhu u novim vremenima. Trudili smo se, takođe, da rečnike osavremenimo: tako su se u pojedinim odrednicama (mahom vezanim za domaću mitologiju) javili i podaci o filmskoj, stripskoj, muzičkoj... industriji i drugim oblastima u kojima se javljaju mitološka bića (i zvezde). Pojedini astronomski pojmovi iz rečnika, koji nas ovde interesuju, prenešeni su kao posebna odrednica (Venera, Vlačići, Kumovska slama itd), dok su pojedini dati u okviru drugih odrednica (kao npr. sunce u: aždaja, bunar, vila itd.). Sve duže odrednice su, za potrebe ovog teksta, skraćene.

2. Zvezde u rečnicima (straha, dobrih bića i bajki)

Rečnik straha

Mitsko i folklorno imaginiranje je „naše sve“ čovečanstva, vrhunac umetničkog savršenstva u oblasti fantastičnog, „večna reč“ teme preobražaja čovekovog od iskoni do sadašnjeg doba.

Saša Hadži Tančić

U stara vremena naš narod (ali ne samo naš), verovao je da mitska radnja zamenjuje stvarnu (kao što je bio recimo slučaj sa našim običajem ubijanja starih - *lapotom*). Tako i mi danas, u našem, savremenom svetu, negujemo svoju vrstu „kultova“, širimo svoja, savremena, predanja, kujemo sosptvene mitove i upražnjavamo sopstvene „rituale“.

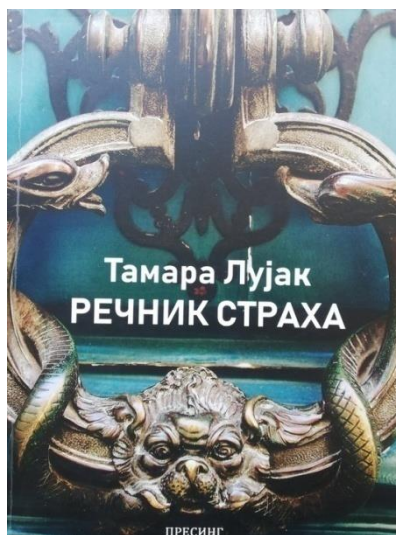
Plašimo se strašnim pričama, kako nam se iste ne bi dešavale, hranimo se lažnim strahovima, kako nas ne bi uništavali pravi, upoznajemo se sa raznoraznim čudovištima, kako bismo izbegli da ih upoznamo u zbilji. Tako su nastali kulturni filmovi „Noć veštica“, „Zora mrtvac“, „Osmi putnik“, „Leptirica“, tako smo skrojili mitove poput „Rata zvezda“, „Zvezdanih staza“, „Avatara“, „Gospodara prstenova“, uronili u Lavkraftov, Poov, Hakslijev, Velsov, Sviftov, Kingov, Gejmenov, Ristićev, Markovićev, Kneževićev, Skrobonjin, Damnjanovićev, Nešićev, Ognjanovićev svet... Tako je nastao i *Rečnik straha*.

Kako i sam naslov kaže, *Rečnik straha* bavi se strašnim mitološkim bićima (i pojavama), bila to čudovišta, duhovi, demoni, divovi, bogovi ili zvezde, kako u našoj, tako i u svetskoj mitologiji. U ovom ćemo tekstu predstaviti sve one odrednice koje se, makar i posredno, tiču zvezda. Odrednice su prenesene onako kako su date u rečnicima, sa svim skraćenicama i poveznicama (skraćence: *a.* za ala; poveznice: *čudovište*). Od sva tri rečnika koja ćemo ovde predstaviti, jedino je *Rečnik straha* objavljen (Presing, Mladenovac, 2014; drugo, dopunjeno izdanje: Presing, Mladenovac, 2018; a u toku je i izrada trećeg,

enciklopedijskog, izdanja). Druga dva rečnika još uvek su u rukopisu, pa se ovde po prvi put predstavljaju neke odrednice koje se u njima nalaze.



Slika 1: Tamara Lujak, *Rečnik straha*, Presing, Mladenovac, 2014.



Slika 2: Tamara Lujak, *Rečnik straha*, Presing, Mladenovac, 2018.

AŽDAJA – po verovanju našeg naroda *a.* je *čudovište*, slično ali. Kao i *ala*, *a.* ima krila i leti, ali obično živi u vodi, iz koje izlazi i proždire *ovce*, *konje*, *junake* i *devojke*... **Domaće a.:** u našem narodu verovalo se da *a.* napada sunce u trenutku kad se ono rađa. Tako se nekakva velika zmija (*a.*) popela na visoku planinu, iza koje su se rađala tri sunca. Odatle je podigla glavu i uspela da ispije dva sunca, a započela je i treće, ali su to primetile lastavica i gušterica. Uspеле su da spase treće sunce tako što je lastavica sklanjala sunce ispred *a.*, a gušterica ju je ugrizla za rep i tako joj skrenula pažnju sa sunca. Po drugoj verziji, negde

na istoku u velikoj vodi, odakle se sunce rađa, živi *a.*, koja kad se sunce pojavi iz vode, poleti da ga proždere, ali je sv. Ilija udari gromom. Ona se od toga uplaši i pobegne u vodu, te tako sunce uspe da odskoči.

BUNAR – obično je povezan sa silaskom u *donji svet*. Paralele postoje u verovanjima mnogih naroda, npr. kod Nemaca ili kod Roma, koji veruju da se na kraju sveta nalazi rupa kroz koju se sunce spušta u *svet mrtvih*. I u Kuranu se spominje da sunce zalazi u izvor (a podrazumeva se da je to na kraju poznatog sveta)... Spuštanje pod zemlju, nesumnjivo vezano za pomenute predstave o svetu mrtvih, daleko je češće nego penjanje na nebo. Kada se i pominje nebo, ono je uveliko hristijanizovano; sreće se i penjanje uz drvo. Oblasti nebeskih tela samo su prelazne oblasti. Junak prolazi kroz njih kao i kroz bilo koju drugu horizontalnu putanju, stičući čudesna sredstva koja treba da mu pomognu u krajnjem cilju. Ako i ima tragova uspona, on je kao i dr. mitske slike, preoblikovan i služi sasvim dr. prilikama, karakterističnim za bajku.

VENERA – prema verovanjima Asteka, planeta *V.* u određene dane ima određeni uticaj na ljude: kada bi se pojavila na dan se sipaktli, bila je loš znamen za starce; na dan se oselotl, se masatl i se šočitl, loše je uticala na decu, a na dan se akatl, na odrastao svet; na dan kuiauitl sprečavala je da padne kiša; na dan se olin bila je loš znak za samce. Ako se javljala na dan se atl, bila je dobar znamen za sve.

VELIKI MEDVED – jedno od 48 sazvežđa koje spominje astronom Klaudije Ptolomej iz Aleksandrije, još u 2. v.n.e. Homer i Hesiod *V.m.* nazivaju još i Velika kola, verovatno po vavilonskom sazvežđu (*sedam* najsjajnijih *zvezda* koje pripadaju sazvežđu *V.m.*), koje se vezuje za *smrt* i pogrebne rituale. Po ovom su sazvežđu Vavilonci predskazivali pomračenja sunca, koja su najavljivala vladarevu smrt.

VILA – u mitologiji većine naroda *v.* je *natprirodno* biće koje određuje sudbinu pri rođenju ili se meša u kasniji život, štiti junake, nejač, pa čak i mlade devojke. *V.* su mlade i lepe, u belu halju obučene devojke koje krasi dugačke, niz leđa i prsa raspuštene kose. Imaju krila i mogu da lete. Kad sunce sija a kiša pada tada se *v.* najradije češljaju. Svojom lepotom danju pomračuju sunce, noću obasjavaju celu zemlju, mesec pletu u kosu, zvezdu nose posred čela, vitkog su stasa i umilnog glasa, hodaju poput paunice.

VLAŠKA LJUBAVNA MAGIJA – ljubavna *magija* kod Vlaha je najrazvijenija, a romantične basme najbrojnije i, kažu, najdelotvornije. Najveću moć imaju čini bačene preko planete Venere ili, kako je u ovom kraju zovu, zvezde Danice ili Večernjače. Ritual izvodi vračara, a potom u njegove tajne uvodi i osobu koja je naručila čini. Ova varijanta zahteva moć jake koncentracije, bez skidanja pogleda sa zvezde i bez dozvole da neko, i za sekund, prekine ritual.

GRIFON – grifin, biće sa telom lava i glavom i krilima orla. Kao kombinacija orla i lava, kraljeva neba i zemlje, predstavlja najplemenitiju životinju. Od svih *g.* karakteristika, u svim legendama i mitovima uvek se provlačila njegova povezanost sa suncem i svetlošću. I orao i lav često se dovode u vezu sa suncem. *G.* se pojavljuje u mitovima o Apolonu, Ateni, Dionisu i Baalu, koji su svi u nekoj vezi sa svetlom. Rat *g.* i Amazonki predstavlja večitu borbu sunca i meseca (kao i muškaraca protiv žena).

ĐAVO – *crni demon* zagrobnog sveta, zamišljen kao oličenje zla, zao *duh*, neprijatelj i spletkaroš (*Satana*); kao vladar *pakla*, suprotnost je Bogu na nebu. Po legendama *đ.* krađu od boga sunce i mesec. Nose sunce na levom ramenu, a kukavicu na desnom. Gase zvezde i njima gađaju ljude na zemlji (pojava meteora). Kada se pojavi pomračenje sunca, ljudi pucaju iz pušaka prema njemu kako bi rasterali *đ.* koji ga nagriza. Iz kuće se iznosi voda u čistoj posudi da bi sunce u njoj videlo s koje strane nagriza. Veruje se da pomračenje sunca i meseca nastaje u trenutku kada se sv. Ilija sukobi sa *đ.* Sv. Ilija je uspeo gromom da prikuje jednog *đ.* za mesec, čiji se lik i dan danas vidi.

ZVEZDA – Finci su verovali da je svet nastao iz velikog ptičjeg jajeta koje je eksplodiralo. Gornji, polukružni deo jajeta predstavljao je nebo koje je podupirao stub na severnom polu, smešten ispod z. Severnjače. Kretanje nebeskih tela objašnjavalo se mišlju da nebeski svod rotira oko z. Severnjače i oko

sebe samog. Na severnom polu nalazio se vrtlog kroz koji su duše nakon *smrti* odlazile u Tuonelu, zemlju mrtvih. Na krajevima Zemlje nalazio se Lintukoto, „dom ptica“, topla regija u kojoj su ptice živele tokom zime. *Mlečni put* nazivali su Linunratom, „stazom ptica“, jer su verovali da ptice prate Mlečni put do svoje zemlje i natrag.

ZLO – loš čin, zlodelo; *anatema, Belzebub, demon, đavo, zao duh, Lucifer, nečastivi, Satana, Sotona, šejtan...* Inka Indijanci imali su običaj da, čim sunce izađe, u gradovima u kojima su živeli udaraju u bubnjeve, podižući *strahovitu* buku, isterujući tako zlo, kako se ne bi zadržalo na prisutnima koji su se i okupili ne bi li ga uništili. Zle noći isterivali su i upaljenim buktinjama.

CRNO SUNCE – u mezoameričkoj (regija koja se prostire od današnjeg centralnog Meksika do severoistočne Kostarike) mitologiji *c.s.* povezano je sa *Kvecalkoatlom*, i njegovim prodiranjem u *donji svet*, nakon celodnevnog hoda preko neba. U starom Meksiku postojalo je verovanje u *dva* sunca: jedno, mlado, dnevno, i drugo, staro, *crno*, koje se kreće donjim svetom i rađa kao mlado, *žuto*, dnevno sunce.

Rečnik dobrih (mitoloških) bića (predmeta i pojava)

Narod je samo u sferi fantastičnog mogao da potraži i nađe snagu sposobnu da stvori svoj humani ideal pravičnosti i lepote na zemlji.

Branko Kitanović i Božidar Milosavljević

Kako se sva bića odlikuju karakterističnom ambivalentnošću, ne možemo ih smatrati ni potpuno dobrima ni potpuno zlima.¹ Čajkanović je zabeležio kako je naš narod verovao u „izesnu silu, koja je, u većoj ili manjoj meri, imanentna celoj živoj i mrtvoj materiji. Ta sila može biti spasonosna, a može biti i ubitačna.“ Ovom silom, zvanom *mana* (ili duhovna sila), naročito raspolažu zduhači i zmajevi. Njome „se vrše bakanja i vračanja, „bela“ i „crna“ magija“.²

S obzirom da se zemlja nalazi između dobrog (božjeg) neba i zlog (đavoljeg) podzemlja, koji se konstantno bore, ne čudi što se pojavljuju bića izrazito dvojaka, ambivalentnog karaktera. Ona u neku ruku predstavljaju čoveka, koji je ceo život rastrzan između ideje da treba da bude dobar i poriva ključnih za preživljavanje, koji ga u mnogim situacijama teraju na zlo. Zbog toga je čoveku svojstven dualizam, koji nalazimo od kineskog principa jina i janga, do natprirodnih bića poput vedogonje, krsnika ili vila.³

Mnogo je takvih primera u domaćoj i stranoj mitologiji: Nemeza je kćerka boginje noći Nikte i boga tame Ereba u grčkoj mitologiji. Ona je boginja osвете i kažnjavanja po zaslugi. Njena parnjakinja, rimska boginja Fortuna (sudbina, sreća), pokazuje se u dvostrukom smislu: kao fortuna secunda – ona koja prati i donosi sreću, i kao fortuna adversa – ona koja odmaže i donosi nesreću. Lik sv. Save, koji oličava ljudsko i božansko, gnev i ljubav, boga mrtvih i boga živih, razlaže se na dijametralne suprotnosti koje oličavaju psihološku fazu dualističkog shvatanja sveta.⁴ Đavo nije u potpunosti biće zla u našoj mitologiji.

¹ Bojan Jovanović, *Duh paganskog nasleđa*, str. 204, Beograd, 2015.

² Sreten Petrović, *Srpska mitologija*, str. 165-66, Beograd, 2004.

³ Luka Šešo, *Živjeti s nadnaravnim bićima, Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*, str. 31, Zagreb, 2016.

⁴ Bojan Jovanović, *Duh paganskog nasleđa*, str. 61, Beograd, 2015.

Nestašluci i pakosti koje đavo čini ljudima, nikad ne dobijaju razmere ekstremnog zla. Oličavajući božju,⁵ ali i ljudsku senku, đavo je iskušenje i izazov čoveku u procesu njegove individualizacije.⁶

Zbog njihove naprirodne moći, demonima⁷ su pripisivana božanska svojstva, pa je i božanska volja poistovećivana sa nečijim demonom kao njegovim zaštitnikom, posrednikom i sudbinskim određenjem. Ono što su Grci nazivali unutrašnjim čovekovim demonom (daimonionom), takozvani primitivni narodi predstavljali su u vidu duha zaštitnika, Rimljani genijem (geniusom), stari Egipćani pojmom ka-duše, hrišćani anđelom čuvarom (koji je poznat i u srpskoj narodnoj tradiciji).

Označavajući, dakle, čovekovog zaštitnika, koji je kao duh mogao biti i zao, demon u izvornom starogrčkom narodnom verovanju nije imao isključivo pozitivno značenje. Negativno značenje demona posledica je hrišćanskog odnosa prema potiskivanom klasičnom paganskom nasleđu. Ni paganski bogovi nisu bili moralno jasno određeni, već su predstavljali mešavinu dobra i zla.⁸

Natprirodna bića svojim karakteristikama, značenjima, vrednostima i simbolima pomažu čoveku u svetu koji ga okružuje, jer ih čovek koristi kao predmet zabave i socijalizacije, pri konstruisanju i održavanju društvenih normi, kao pomoć pri izražavanju vlastite pripadnosti i pripadnosti drugih itd.⁹

Zbog svega toga je tokom rada na drugom, dopunjenom izdanju *Rečnika straha* (od 2014. do 2018. g.), i rođena ideja o knjizi koja bi bila njegova sušta suprotnost – koja bi obrađivala pozitivne pojmove, dobra mitološka bića: *Rečnik fantastičnih dobrih bića, predmeta i pojava*. Pored gore navedenih, u dobra mitološka bića (predmete i pojave) mogu da se svrstaju i malik, macvalić, bagan i pulić; zmajevi, zduhači, apsare i anđeli; ognjište, verige, amajlija, belutak i amulet; štap i topuz; ali i vetar, oblak, reka i rosa; kao i biljke: leska, hrast, bor, bagrem i aloja itd. O svim ovim pojmovima, a naročito o zvezdama, može se pročitati u odrednicama u rečniku:

BILJKE – opšte je prihvaćeno verovanje u narodu da bi drveće i *b.* mogli biti stan, privremeni ili stalni, kakvog božanstva ili demona... Venac se vije od raznog cveća i zimzelenog bilja. Kako ima kružni oblik, tako je u verovanjima dobio magijsku ulogu kruga: štitio je od demona, tajanstvenih pojava i radnji... Analogno magičnom krugu, venac u našoj narodnoj upotrebi simboliše sunce. Upadljivo je da se biljni venci u našem narodu upotrebljavaju od početka solarne nove godine (Božića), pa uglavnom do Ivanjdana (24. 6.), upravo do letnje solsticije.

VEGA - jedna od najsjajnijih (dvojnih) *zvezda* na nebu, smeštena u sazvežđu Lire. Od nas je udaljena 25,2 svetlosne g. Sjajnija je od našeg sunca 52 puta. Pre 14.000 g. nalazila se na mestu današnje Severnjače i biće ponovo na istom mestu za nekih 13.727 g. Ime potiče od arapske reči „vaki“, u značenju „padalica“ ili „onaj koji sleće“. U drevnom Egiptu prikazivana je u obliku lešinara, dok je u drevnoj Indiji prikazivana kao orao.

Asirci su ovoj zvezdi nadenuli ime Dajan-same, „Nebeski sudija“, Arkađani Tir-ana, „Život na nebu“, dok su je Vavilonci zvali Dilgan „Glasnik svetlosti“. U Polineziji Vega je nazvana Vetu o te tau, „Godišnja

⁵ Prema jednom od mitova, đavo je stvoren tako što je bog u vodi spazio i oživeo svoju sopstvenu senku: Ibid, str. 240.

⁶ Ibid, str. 244.

⁷ Naziv potiče od gr. „dajmonion“, u značenju dobrog ili zlog duha, kojeg svaki pojedinac dobija prilikom rođenja: Ibid, str. 217.

⁸ Ibid, str. 218-19, 233.

⁹ Luka Šešo, *Živjeti s nadnaravnim bićima, Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*, str. 252, Zagreb, 2016.

zvezda“. Označavala je početak Nove g., odnosno perioda sadnje. Ovu su ulogu tokom vremena preuzele *Plejade*. U zoroastrizmu Vega je identifikovana sa Vanantom, nižim božanstvom čije ime znači „Osvajač“.

Po kineskoj mitologiji siromašni kravar oženio je sedmu ćerku nefritnog gospodara koja je pošto prede svilu oblaka za kralja i kraljicu neba prozvana Prelja. Kako je zadužena da nadgleda posao svih prelja, tako se, pošavši da ispuni očevu naredbu, našla na suprotnoj strani Srebrne reke (Mlečnog puta). Po drugoj legendi Niu Lang (Altair, najsjajnija zvezda u sazvežđu Orla) i njegovo dvoje dece (Alfa i Beta Orla) odvojili su se od svoje majke Zi Nu (Vege), koja se našla na drugoj strani reke (Mlečnog puta). Sedmog dana sedmog meseca u g. svrake prave živi most preko reke kako bi kravar i Prelja, odnosno Niu Lang i Zi Nuu mogli da se sretnu. Japanski festival Tanabata, bazira se na istoj legendi u kojoj Vega nosi ime Irihime.

VEČERNJA ZVEZDA - *zvezda* Danica (Ikokih, zvezda prethodnica sunčeva, na jeziku Maja, odnosno boginja Zeloni, po verovanju Estonaca) ime je planete Venere kada se pojavi kao zvezda koja najavljuje dan. Smatra se vesnicom zore i dana. U nar. pesmama Danica se označava kao sunčeva ili mesečeva sestra, ali i kao kći sunca. Narod međutim peva i kako se zvezda Danica udaje za *mesec*, odnosno za *sunce* (u nekim pesmama stoji kako je sunce k sebi podiglo devojkicu koja je bila lepša od njega i u koju se ono zaljubilo te je od nje postala zvezda Danica). Venera se u narodu zove Večernjača, kada se prva pojavi kao večernja „zvezda“, a Zornjača kada se pojavi kao prva jutarnja zvezda. Još se za Veneru čuje i naziv Prethodnica ili Preodnica zbog toga što se pojavljuje na istočnoj i na zapadnoj strani neba i po narodnom shvatanju prehodi (prelazi) s jednog kraja nebeskog svoda na drugi.

VLAŠIĆI - naziv Vlašići vodi poreklo još iz slovenske starine, kada se javljaju nazivi Vlasoželišti, Vlasoželci, Volosini, Vlasožiči, a Rusi, pored Babы ili Babino sazvežđe, zovu ih još Volosožari, te se u ovim imenima, primećuje Nodilo, naročito poslednjem, oseća ime starog slovenskog boga stada Volosa ili Veleša, koji je bio i bog duša. Vlašići bi tako bili Vološići, Velešići, sinovi Volosa, Veleša. Kod Srba se negde veruje da su Vlasci duše umrle dece, što bi moglo upućivati i na litvansku reč veles. Moc, u značenju „gomila, skup“, naziv je za Sedam Vlašića ili Plejada na Kiće jeziku (naroda Maja).

Grupa zvezda zvana Plejade, koja je u našem narodu poznatija pod nazivom Vlašići, veruje se da predstavlja sedmoro braće ili šestoro braće i jednu sestru. Svako od sedam zvezda narod je dao posebno ime: Mika i Mioka, Raka i Raoka, Orisav i Borisav, i sedmi Milisav; ili Vole i Voleta, Rale i Raleta, Mile i Mileta i Mali Pržožak. Postoje, međutim, i druga imena: Vao i Vaoka, Mio i Mioka, Skarabojo i Borisav i mali Biljurak, ili još: Mile i Mileta, Rade i Radeta, Bore i Boreta i mali Prigimiz, dok se u Konavlima spominju samo pet: Ale i Aleta, Šurko i Burko i mali Mišurko. Po narodnom verovanju Vlašići se ne vide od Đurđevdana do Petrovdana, pa svojom pojavom otvaraju leto i zatvaraju zimu.

Od Vidovdana do Velike Gospojine Vlašići putuju danju, pa se od sunca ne mogu videti. Po njima se noću određuje vreme. Kada se Vlašići prvi put pojave, obavljaju se ili započinju određeni poslovi. Negde se veruje da useve treba sejati onog dana kada se prvi put vide Vlašići, pa će usevi *dobro* roditi. Kada o Petrovdanu granu Vlašići ide se na kosidbu. U nekim krajevima božićnju pečenicu stave na vatru kada Vlašići zađu.

O postanku Vlašića u narodu se različito priča. Bušan je otišao da traži sestru koju je zmaj odveo. On nađe sestru, a brata Milana, koga je zmaj ubio, oživi, te se Milan oženi kćerju nekoga cara sa kojim je imao sedmoro dece zlatokose, koja naglo jedna za drugom poumiru. Duše te dečice padnu na nebo kao zlatne zvezde, i to su sedam Vlašića. Više je poznata priča o carevoj kćeri koje je nestala iz zatvorene kule, pa neki rob pođe u potragu za njom. On nađe majku pet zmajeva, od kojih je jedan gađao strelom „da će i samu zvezdu na najvišem nebu ustreliti“, pa njihovom pomoću nađe carevu kćer. „Ovih šest brata (pet zmajeva i rob) i sedma im sestra stoje na nebu i jesu sedam Vlašića.“ Svake g. idu vetrovitoj, mesečevoj i sunčevoj majci, da joj za savet zahvale, i onda se na nebu vide.

Da bi se objasnilo otkuda Vlašićima ovo ime, priča se sledeće: imala baba vrlo lepu ćerku Mizulinku, pa se neki Vlasi dogovore o Petrovdanu da je otmu. „Baba opaziv otmicu udari pa plači danas i sutra, dokle Bogu nije dodijalo i on prikova otmičare na nebu da ih se svet spominje doklen bude sveta.“ Drugi vele da se Vlašići zovu tako što ima ljudi koji mogu po njima „na tanku tancatu vlas kazivati koje je doba noći“, a treći u Primorju, da je to stoga što se nalaze iza planine sa vlaške strane.

ZVEZDA - udaljeno i krupno nebesko telo sferoidnog oblika koje se sastoji od vodonika i helijuma u stanju plazme (visoko jonizovan gas na velikoj temperaturi), a koje zrači sopstvenu svetlost i toplotu; po prirodi slično *suncu*. U svakodnevnom govoru pod pojmom z. ponekad se smatraju i vidljive planete, pa čak i komete i meteori. Fiksne z. koje osvetljavaju noćno nebo, zbog svoje putanje oko polarne z. važe za simbole kosmičkog reda. U mnogim mitologijama tumače se kao pokojnici koji su primljeni na nebo.

Jevrejska kosmološka spekulacija smatrala je da svaku z. čuva jedan anđeo. Stari Vavilonci, i njihovi naslednici, podizali su visoke kule, zigurate, kao prave zvezdarnice. S njihovih terasa sveštenici su noću posmatrali kretanje z. Poznavali su ih priličan broj, znali su razna sazvežđa, pa i neke planete. Verovali su da z. i sazvežđima na nebu odgovaraju gradovi i države na zemlji. Po kretanju sunca merili su se i putevi na zemlji. Sve što se na zemlji događalo bilo je već unapred određeno na nebu.

Prema tome, astronomija se kod Vavilonaca ne može potpuno odvojiti od astrologije. Oni su, naime, zapazili da se mnoge stvari dešavaju na zemlji pod uticajem sunca i *meseca*, pa su verovali da su i svi ostali događaji posledica uticaja različitih z. Ostaci takvog verovanja zadržali su se u današnjem „horoskopu“. Haldeji su verovali da se iza z. krije večno božanstvo, koje otkriva ljudima svoju volju preko neba i z. Ako božanstvo želi da čoveku nešto otkrije, to mu onda nagovesti u obliku „konstalacija z.“.

Sva prethrišćanska vera Srba proizilazila je iz prirode, što znači da su oni, kao i ostali slovenski narodi, obožavali *sunce*, *mesec*, *z.* i *oblake*. Sunce je za nas najvažnije nebesko telo i glavni izvor svih vrsta energija koje uslovljavaju opstanak života na Zemlji - *z.* se naziva u posebnim prilikama, kad se kazuje velika vrućina, u kletvama i sl. *Sunce*, *Zemlji najbliža z.*, centralno je telo našeg planetarnog sistema. Daje oko 11.400 miliona puta više svetlosti od najsajjnije z. na nebu, Sirijusa, odnosno 465.000 puta više od pune mesečine.

Bajraklija, odnosno „svezda“ je u Ugljaru kod Kosova polja izraz za repatu (kosmatu) zvezdu, kometu. Meštani Ugljara i susednih sela u okolini Prištine i Lipljana veruju da će neko da umre kad se na nebu pojavi svezda, zvezda padalica. U drugim jezicima odomaćeni su sledeći nazivi: „sonca“ na beloruskom, „slъnce“ na bugarskom, „slunce“ na češkom, „slonce“ na poljskom, „solnce“ na ruskom, „sun“ na engleskom, „soleil“ na francuskom, „ήλιος“ na grčkom, „sole“ na italijanskom, „nap“ na mađarskom, „sonne“ na nemačkom.

Mlečni put je beličasti, krivudavi z. pojas koji, od sazvežđa Kasiopeje preko Perseja, Kočijaša i Bika, prolazeći između Oriona i Blizanaca, preko Jednorošca, Lađe, Krsta, Kentaura, Oltara, Štipavca, Strelca, Orla i Labuda do Kasiopeje - opasuje ceo prividni nebeski svod. Naš z. sistem, galaksija, dobio je naziv po ovom pojasu. Smatra se da u našoj galaksiji ima oko 200 milijardi zvezda.

U našem narodu Mlečni put nosi ime *Kumova Slama*; na češkom i slovačkom ono glasi „Mliečna dráha“, na ruskom „Млечный Путъ“ ili mišji put, beloruskom „Млечны Шлях“, poljskom „Droga Mleczna“, bugarskom „Млечния път“, nemačkom „Milchstraße“, mađarskom „Tejút“, italijanskom „Via Lattea“, grčkom „Γαλαξίας“, engleskom „Milky Way“, Japanci ga nazivaju „amanogava“ što znači „Nebeska reka“, a Ainui, starosedeoici Japana, „Slika vijugave reke“ ili „Reka bogova“, jer veruju da na njoj razna božanstva love ribu. Maje ga nazivaju „Duginim bratom“, Nemci „Puteminja i leda“, Finci „Linunratom“, odnosno „Stazom ptica“ (verovali su da ptice donose i odnose ljudske duše), a Kinezi „Srebrnom rekom“. Mlečni put zovemo i Galaksija (od grčkog gala, mleko).

Prema verovanju starih Grka, boginja jutarnjeg rumenila i praskozorja Eos rodila je sa prvim mužem, titanom Astrejem, z. (Zornjaču i ostale z.) i vetrove. Grci veruju da je iz grudi boginje Junone šiknuo mlaz mleka dok je dojila Herkula; mlaz se rasuo nebom ostavivši trag – Mlečni put. Prometej je, po predanju, bio taj koji je ljudima otkrio kretanje z. U asirsko-vavilonskoj mitologiji vrhovni bog Marduk stvorio je nebeska tela sunce, mesec i z. i utvrdio trajanje i vreme njihovog kretanja; ustanovio je puteve z. i dužinu meseca; probio je vratnice na istoku kroz koje sunce ulazi zorom i drugu kapiju na zapadu kroz koju se ono povlači u suton. Veruje se da je vrhovni bog, tvorac afričkih naroda Dogona i Bambara (zapadni Sudan), sunce i z. stvorio od gline, a potom ih objedinio sa Zemljom, gde je stvorio ljude.

Po verovanju Poni Indijanaca vrhovno božanstvo Atijus Tirava, stvorio je i uspostavio putanje sunca, meseca i z. Irokezi smatraju da je Hagvediu, bog stvoritelj, od tela svoje majke stvorio svet. Od njenog lica napravio je sunce, od grudi mesec i z., a telo je predao zemlji, kao izvoru plodnosti. Pueblo Indijanci smatrali su da je Majka vasseljene poslala blizance, Masevija i Ojojeva, da postave sunce na nebo i podele ljude na plemena. Mukamed tvrdi da su z. nebeski stražari koji đavolu ne daju da se približi i pozna Božje tajne. Drugi smatraju da su z. nebeske oči, čije su suze drago kamenje.

U našoj narodnoj knjž. sunce je prikazano kao živo biće koje se rađa i umire, ima svoje funkcije i svoje potrebe (kad poželi da se oženi krade sebi najlepšu devojkicu, kad ogladni hrani se ljudskim mesom). Mesec mu je brat ili stric, a z. sestre, osobito Venera (Danica, Prehodnica), koja se u jednoj pesmi javlja kao sunčeva žena. U našim nar. *bajkama*, sunčeva majka i sunce su, iako nenaviknuti na prisustvo ljudi na njihovim dverima, ipak voljni da im pomognu u nevolji. U nar. pesmama sačuvano je opšte indoevropsko shvatanje da se sunce vozi na kolima ili jaše na konju. Po jednom predanju kazuje se da je kuća sunčeva, mesečeva i vetrova na vrhu nekog brda. Sunce u pesmama ima samo majku dok ponekad ono predstavlja ujaka.

Po narodnom verovanju na nebu ima onoliko z. koliko ima ljudi na zemlji, jer svaki čovek ima svoju z. koja se javi kada se on rodi (kako dete raste tako raste i njegova z.), a ugasi (padne s neba) kada umre. Ako poleti prema istoku, duša će čovečja u raj, ako se z. okrene prema zapadu, otići će u pakao. Opasno je brojati z. i pokazivati prstom na njih. Čovek koji bi pokazao svoju z. ili bi odmah pao mrtav ili bi oslepeo. Kada ljudi putuju, putuju i z., kada spavaju, z. stoje na nebu i gledaju na njih. Ako je nečija z. jaka, onda je i on jak, ako je slaba i on je slab. Od z. zavisi čovekova sreća. Z. međutim može da postane i od najobičnijeg zrnca. Kad padne veče i kad se zrnice baci u vazduh, od njega postaje z. koja sija na noćnom nebu i navodi *junaka* kuda tačno treba da hodi.

U folkloru z. se javljaju kao mitska bića, ponekad kao sestre sunca i meseca, udaju se, igraju i u izvorima kupaju. Takva je i Repata zvezda zlatna, koja svako veče doleće na srebrnu reku da se napije vode. Kada z. sine preko neba, veruje se da „obijedi drug druga“. Kad z. pada, veruje se da će umreti neko od poznanika. Kad z. padaju „u rpama“ to znači rat. Kada, u vreme rođenja kakvog deteta, na kuću „padaju luče“ (svetle z.), to znači da će ono biti veliki čovek izvanredne sreće. Ako se z. na nebeskom svodu vide načičkane jedna preko druge, onda će biti vedro, ako na nebu z. trepere, ona će biti jaka zima. Ako je nebo pri zalasku sunca crveno, biće lepo vreme. U selu Zvečanu na Kosovu, postoji narodno predanje po kojem su tokom 1912. g. uoči srpsko-turskog rata „išli znaci preko nebesa, preko Zvečana. To je bilo kao snop z. padalica.“ Veruje se da su to bili „znakovi posvećenog tela Dečanskoga. Tu se mučio i sada davao znakove koji su predskazivali uskoro oslobođenje od Turaka“.

Srodnici z.: *Vega, Večernja zvezda, zvezde repatice, Kumova slama, Plejade.*

Z. u nar. kazivanjima: u nekim našim nar. običajima koji imaju kultno značenje obavezno je kretanje „za suncem“, o praznicima u vreme kratkodnevice, zatim na proleće i za vreme dugodnevice (Badnje veče, Đurđevdan, Ivanjdan, Petrovdan) vrše se i običaji koji sadrže elemente kulta sunca (badnjak, venci, kres).

Iako u istorijskim izvorima nema direktnih podataka o kultu sunca kakve nalazimo za neke druge slovenske narode, tragovi poštovanja sunca mogu se nazreti u tradiciji u vezi sa nekim višim božanstvima (Božić). Ostatak kulta letnjeg sunca predstavljalo bi i verovanje da na Ivanjdan sunce tri puta stane, kao što se kod Nemaca verovalo da na Uskrs sunce tri puta radosno poskoči.

U našem narodu se veruje da je, kada je Stefan Dušan naredio zvečanskoj posadi da se u gradu Zvečanu zadavi njegov otac Stefan Dečanski, nastalo pomračenje sunca. Takođe se smatra da se prilikom smrti znamenitih ličnosti, dešavaju neobične prirodne pojave. Kad se „ize“ sunce, nije *dobro* za Srbe i njihove gospodare. Kad se „uhvati“ sunce, nije dobro za srpski narod. Kad je pomračenje sunca – nije dobro za srpsku državu.

Z. u nar. poslovice: Božje mu grabulje kojima sveti Petar kupi zvezde po nebu; Doć' će sunce i pred naša vrata; Tako me zemlja suncu ne otela! Tako po suncu veseo hodio! Da može zvezde bi joj skidao s neba; Da mu zvezda sija na čelu, to neće moći; I sunce prolazi kroz kaljava mesta, ali se ne okalja; Kad me sunce grije, za mjesec i ne marim; Zašla mu zvezda; U njihovom selu sunce zalazi na istoku; Taj bi lanuo na zvezde; Vinuti se do zvezda.

Z. u nar. verovanjima širom sveta: na osnovu svoje dominantne maskuline simbolike, s. je najčešće „muško“. Izuzetak je japanska boginja sunca, Amaterasu O-mi-kami, koju je stvorio bog neba. Prema tradicionalnoj simbolici, s. je odgovorno za kraljeve, položaj čoveka u svetu, za slavu, pobjedu i srce, za volju i vitalnost.

Prema verovanju starih Germana munjobija Tor, sin Odina i Majke Zemlje Jerd, stvorio je sazvežđe od prsta na nozi velikog putnika, Aurvandila. U drevnoj Kini z. se pomno posmatraju i igraju veliku ulogu u običajima i legendama. Svaki čovek je za Novu g. žrtvovao „svoju z.“. Indijanci peruanskog carstva Inka smatrali su z. služavkama meseca i zbog toga su im u hramu u Kuskou dali prostoriju pored svoga gospodara kako bi mogle da budu blizu njega. Oni su verovali da su se z. po nebu kretale zajedno sa mesecom kao njegove služavke, a ne sa suncem, pošto se one vide noću, a ne danju.

U meksičkom carstvu Asteka z. su važile za pojave prvih palih ili žrtvovanih ratnika na nebeskom svodu, pa su se u umetnosti prikazivale i u obliku mrtvačkih glava. Z. padalice se u starim kulturama različito tumače – kao predznak smrti značajnijih ljudi (drevna Kina) ili kao najava rođenja deteta čija duša pada sa neba na zemlju da bi na njoj oživela. Jedna legenda govori da se z. padalica pojavljuje kada se bogovi naslone preko ivice raja i pošalju nekoliko z. dole: baš onda kad je ljudima potrebna neka velika usluga. Prema dr. mitu, z. padalica je ljudska duša ili duša anđela ili đavola. Posebno je zanimljivo shvatanje da je sunce „božje oko“, veoma rasprostranjeno u religijama nekih indoevropskih, kao i mnogih drugih naroda.

Za Aboridžine sunce je ženskog roda i povezano je sa svetlom i blagostanjem, što govori o njihovom uglavnom pozitivnom odnosu prema ženama kao dobrima, budući da na svet donose nova ljudska bića. Pomračenje sunca događa se onda kada zao duh Arungkvilta pokušava da se popne na sunce kako bi živio na njemu. Plejade, Orion i Škorpion važna su sazvežđa u aboridžinskoj mitologiji i priče o njima rasprostranjene su po celoj Australiji.

Prema predanjima Francuza na planini od stakla, u Matakenovom kraljevstvu, u zemlji decoždera i džinova, živio je vrhovni džin koji je svake večeri skidao sunce s neba, kad bi postalo sasvim crveno, gurnuo bi ga u jednu pećinu, gde su ga njegove sluge kotrljale, uz pomoć gvozdениh roglji, sve dok sunce ne bi izašlo onamo dole, s onu stranu zemljine kugle.

Leprešoni, vilenjaci keltske mitologije, mešajući jagodborovnicu i sunčevu svetlost, spravljaju pivo od sunca. Ovoj su ih veštini naučili sami Danci, koji su u vreme kad su došli u kontakt sa Galima poznavali tajnu spravljanja piva. Sumeri su verovali da njihov bog neba Anu raspolaže ogromnom vojskom od

zvezda vojnika s kojom je ratovao protiv zlih ljudi. Po verovanju starih Germana bogovi nazivaju sunce pržiocem ili čistom svetlošću, divovi večitim svetlom, Elbi (patuljci) lepim točkom.

Činjarice „mogu zvezdu s neba da skinu“ i znaju svakojake mađije da naprave: da se mleko ne usiri, da se ne ukiseli (Kostrec). Činjarica, „koja zna zvezdu s neba skinuti“, naziva se „zvezdarka“ (Mušutište, Suva Reka - Prizrenski Podgor). Stari Kinezi veruju da do pomračenja Sunca dolazi stoga što zmaj proguta sunce. Egipćani su smatrali da to čini zmijurina Apop, a Indusi demon Rahu. Po verovanju našeg naroda sunce napadaju ale, veštice, vukodlak i đavoli.

Z. u knjž.: stanovnici Australije na vrlo maštovit način govore o postanku *Vlašića* u bajci „Sedam sestara Meamej“. Podjednako su zanimljive pripovetke: „Princeza sa zlatnom kosom i zlatnom z. na čelu“ (Srbija), „Mirza-Mamud i Hezaran-Boljbolj“ (kurdska pripovetka), „Sedam z. Velikog Medveda“ (indijanska bajka), „Pastir i Sunčeva devica“ (bajka Inka Indijanaca), „Marula“ (Grčka), „Čekinjavo dete“ (Austrija). Da umetnička proza ne zaostaje za narodnom potvrđuju i priče: „Zvezdani dečak“ (Oskar Vajld), „Zvezda u čijim je grudima nešto kucalo“ (prelepa bajka Grozdane Olujić), „Spram rasutih zvezda“ (Miroljub Todorović), „Zvezdane razbrajalice“ (Nataša Stanić).

Z. i aforizmi: Sunce je nepopravljivi optimista. Svako jutro proviri, nadajući se, a onda pobjegne na zapad (Bojan Bogdanović); Sunce je reč koja ne ume da sija (Branko Miljković); Svetlu budućnost pomračuje sjaj zvezda (Vesna Denčić); Deca su jedino sunce koje gledamo odozgo! (Milenko Pajović).

Z. i haiku: Mesec celu noć/Prebrojava zvezdice/Jedna pobegla (Jože Volarić); Leptir u letu/zaklonio sunce/Na nebu duga; Zemlja raspukla/Iz mračne dubine/razli se sunce (Bosiljka Bosa Pavlović); U mreži šarene munje/zrak crne zvezde/Let krila sna (Mihajlo Mika Pavlović); Solarni pečat/hiper prostornim spinom/kikot titana; Zvezdano nebo/Potpuna bonaca/Odlazak (Vid Vukasović).

Z. u stripu: „Zarobljenik zvezda“ (Alfonso Font, 1980), „Srebrni letač“ (Džek Kirbi, 1966), „Vatra zvezda“ (Džordž Perez i Marv Volfman, 1980); „Ratovi zvezda“ (Marvel, 1977; Dark Horse, 1991), strip baziran na seriji „Ratovi zvezda“ Džordža Lukasa iz 1977. g.; Zvezda Safir ime je nekoliko zlikovaca u stripovima (DC Comics, 1947), dok je *Crvena* zvezda ime superheroja ruskog stripa „Vatrena zvezda“ (DC Universe, 1968).

Z. na filmu: „Zvezdana prašina“ (Metju Van, 2007), „Zvezde nam se osmehuju“ (Kerol Rid, 1940), „Bulevar zvezda“ (Dejvid Linč, 2001); „Nizvodno od sunca“ (Fedor Škubonja, 1969), „Mlečni put“ (Faruk Sokolović, 2000)...

Z. i crtani film: „Niko i put ka zvezdama“ (Majkl Hegner, Kari Jusonen, 2009?), „Jamato zauvek“ (Leiđi Macumoto i Tošio Masuda, 1980), „Noelino čudesno putovanje“ (Cuneo Maeda, 1983), „Interstela 5555“ (Kazuhisa Takenuči, 2003), „Laurina zvezda“ (Pie De Rike i Tajlo Rotkirč, 2004)...

Z. u slikarstvu: praistorijske slike na stenama u Aziji često prikazuju ljudske figure sa „sunčanim točkom“ umesto glave, ovičenim zupcima i podeljenim u obliku krsta. U praistorijskom slikarstvu, na stenama u Severnoj Africi, pojavljuju se crteži bikova i ovnova koji, slično mlađim kulturnim slikama iz Egipta, nose okruglu ploču na glavi.

Italijanski slikar Jakopo Tintoreto prikazao je Postanak Mlečnog puta (1575-80) i krunisanje Arijadne z. krunom na slici „Bah i Arijadna“; Klod Mone je 1872. g. naslikao sliku „Impresija“, rađanje sunca po kojoj je impresionizam dobio ime. Na zapadnom zidu Bogorodičine crkve u Studenici sačuvano je jedno od najvećih dela vizantijske umetnosti, „Raspeće“, na kojem su prikazane, rasute, z. po plavoj pozadini. O nebeskom svodu i nebeskim telima svedoče nam i freske iz manastira Mileševa. Savremeni umetnici su podjednako očarani z.: „Nebo bez sunca“ (Gonzalo Ordonjez Arijas, 2009); „Zvezda patuljak“ (Ejdi Smit, 2008), „Tarot: zvezda“ (Len Jan, 2006)...

Z. u svetu muzike: Džozef Hajdn (oratorij „Stvaranje sveta“, 1796-98), Modest Petrovič Musorgski („Bez sunca“, 1874); kao i savremeni autori: Dejvid Morej („Tamna zvezda: Muzika zahvalnih mrtvih“

(„Dark Star: The Music of the Grateful Dead“), 1996), Braća Vilijams (singl „Zvezdano krstarenje“ (Swinging on the Star), 1944), Sid Baret („Mlečni put“ (Milky Way), pesma sa albuma „Opel“, 1970)...

Z. u muzičkim spotovima: Manic Street Preachers snimili su spot „Australija“ (singl iz 1996) „začinjen“ z.; „Nightwish“, finska grupa, poznata po tome što svira simfonijski metal, snimila je 1999. g. spot na pesmu „Uspavano sunce“ („Sleeping Sun“) sa albuma „Najveća nadanja“ („Highest Hopes“), koju je posvetila pomračenju sunca iz iste g.; nemački elektronski sastav „Enigma“ snimila je spot „Šetnja kroz vreme“ (Morphing Thru Time) na pesmu sa albuma „Kralj je mrtav, živeo kralj!“ („Le Roi Est Mort, Vive Le Roi!“), 1996).

Z. i igrice: kompjuterska igrica „Zvezde!“ (Džef Džonson i Džef Mek Brajd, 1995) osmišljena je tako da igrač može da „poseduje“ planete, „istražuje“ svemir i „osvaja“ druge svetove ili se „upoznaje“ sa vanzemalcima koji te svetove nastanjuju; „Zvezdane staze“ kompjuterska igrica u kojoj igrač ima zadatak da „pronade i uništi“ klingonski brod (Majk Mejfild, 1971). „Ratovi zvezda“ inspirisali su preko stotinu kompjuterskih i video igrica počevši od „Imperija uzvraća udarac“ (Parker Brothers, 1982), preko „Ratovi zvezda: Napad pobunjenika“ (Lucas Arts, 1993) do „Ratovi zvezda: Stara Republika“ (BioWare) masivna višekorisnička mrežna igra uloga koja tek treba da ugleda svetlost dana (ukoliko do izlaska ovog teksta to nije već učinila).

ZVEZDOČATAC - zvezdoznanac, je, po pripovedanju ruskog naroda, starac sa kozjom bradicom do pojasa, seljački odeven, sa kapom od samurovine zabačene na potiljak, više nalik na nekog prostog čoveka iz naroda, koji obilazi vašare i uveseljava ljude svojim pošalicama i žonglerijama. U narodu je poznat i po vreći koju nosi na leđima, a u kojoj krije jednog zlatnog petla, stražara bez premca.

Dovoljno je samo da se petao postavi na najvišu tačku u selu (krov crkve, recimo) ili gradu (kulu carske palate), pa će vredno stražariti i upozoravati na i najmanju pretnju po narod. Kad oseti da se opasnost bliži, zalepršaće krilima i gromko se oglasiti, dajući dovoljno vremena stanovništvu da se naoruža.

Iako dakle ne izgleda kao takav, z. je mudrac koji vidi više i dalje od običnog čoveka. Stoga će se loše provesti onaj ko ga ne posluša i ko se ne povinuje njegovoj volji, bio on seljak ili sam vladar. Nemački narod pripoveda da je z. onaj čovek, ili mudrac, pred kojim ništa ne ostaje skriveno. Ima čarobni dogled, uz pomoć kojeg može da vidi sve šta se zbiva na zemlji i na nebu.

KUMOVA SLAMA - Kumovsku slamu, odnosno sazvežđe Mlečni put (spiralnu Galaksiju), čini ogroman broj *zvezda* koje pojedinačno nismo u stanju da vidimo golim okom. Zvezde koje svake večeri vidamo na nebu i nepravilna traka Mlečnog puta čine naš zvezdani sistem – jedan od mnogih širom vasiona.

Po narodnom predanju kum je od kuma ukrao breme slame pa, kako ga je nosio, tako je slama ispadala putem, pa je Bog ostavi onako na nebu kao večnu uspomenu. U verovanju mnogih naroda, posebno indoevropskih, *K.s.* predstavlja put kojim duše idu na nebo i onaj svet, kao i put kojim putuju bogovi. Njime se vozi germanski Vodan, bog mrtvih i predvodnik duša. *K.s.* je po našem verovanju put kojim božanski kum, odnosno sveti Jovan, vodi duše na onaj svet.

PLEJADE - sedam *zvezda* u sazvežđu *Vlašića*, čija pojava na nebu obeležava početak žetve i plovidbe, a nestanak – vreme za setvu i povratak brodova u sigurne luke. Prema jednom od predanja *p.* su ćerke Atlanta i Okeanide Plejone ili Etre, sestre Hijanta i hijada. Njihova imena su: Alkiona, Kelena, Elektra, Tajgeta, Maja, Steropa. Sve, osim jedne, bile su miljenice bogova. Po drugom predanju *p.* su ćerke jedne amazonske kraljice, a njihova imena su: Kokimo, Glaukija, Protida, Partenija, Maja, Stonihija i Lampado.

Čuveni lovac Orion progonio je Plejonu i njene ćerke pet ili sedam g., sve dok ih Zevs iz samilosti nije preobrazio u golubice i preneo na nebo. Još i danas Orion kao zvezda uzaludno goni *p.* na nebeskom svodu. Drugi pripovedaju kako ih je Zevs preneo na nebo dok su oplakivale zlu sudbinu svog oca ili smrt

brata Hijanta. Na nebu se jasno vidi samo šest *p.*, sedma, jedva vidljiva, jeste Meropa koja je potamnela od stida, jer je bila udata za smrtnika.

SIRIJUS - najsjajnija *zvezda* noćnog neba, smeštena u sazvežđu Velikog psa (Canis Maior) i udaljena 8,7 svetlosnih g. od Zemlje, Sirijus A ili Pasija zvezda jedna je od zvezda dvojnog sistema. Obim ove bele zvezde je tri i po puta veći od sunčevog, a jačina sjaja 24 puta. Njen verni pratilac, beli patuljak, Sirijus B ima gotovo istu boju kao i Sirijus A, ali emituje tek 1/10.000 svetlosti. Masa Sirijusa B iznosi 0,98 mase sunca, dok Sirijus A teži samo 2,4 puta više od njega iako je 160.000 puta veća u obimu. Bila je izuzetno važna za navigaciju još od antičkih vremena.

Ime zvezde potiče od grčke reči Seirios (u značenju „užasno vreo dan“) jer se njeno pojavljivanje na nebu vezivalo za leto (označavala je početak perioda plavljenja Nila u starom Egiptu i početak Psećih dana (najvreljih dana leta) u staroj Grčkoj); odnosno zimu u Polineziji. Sirijus je u starom Egiptu poistovećen sa boginjom Izidom, zaštitnicom prirode i žena, boginjom plodnosti. Smatralo se da se 70 dana Izida i njen muž Oziris, bog plodnosti i podzemlja, voze kolima kroz donji svet, upravo onoliko koliko Sirijus nije vidljiv na nebu.

Stari Grci su verovali da sa pojavljivanjem Sirijusa nastupaju vrel i suvi dani tokom kojih usevi stradaju, muškarci gube snagu, a žene prisustvo duha. Stanovnici ostrva Kea u Kiklaskom arhipelagu prinose su žrtve Sirijusu i Zevsu kako bi im doneli željeno osveženje. Smatrali su da će doneti sreću ako se na nebu pojavi u svom svom sjaju, a nesreću ukoliko izroni zaklonjena oblacima. Pojavu Sirijusa na nebu Rimljani su slavili svakog 25. aprila tako što su žrtvovali ovcu, riđeg psa (kako se ne bi pojavila žitna rđa - medljika), tamjan i vino staroitalskoj boginji Robigo (praznik Robigalija).

SUNCE – po jednom verovanju, *s.* pada u more i ujutro iz mora nanovo izlazi. Na noćno *s.* i njegov boravak u donjem svetu ukazivalo bi i verovanje da *s.* koje se rađa iz vode napada aždaja koju tada sveti Ilija pogodi gromom.

Baš kao što je nesrećni Faetont, sin *s.*, izgubio život u *s.* kočijama tako je, po legendi žitelja Melanezije, u moru nastradalo i neposlušno Sunčevo dete. Na osnovu svoje dominantne maskuline simboličke *s.* je najčešće „muško“ (izuzetak je japanska boginja *s.* Amaterasu O-mi-kami koju je stvorio bog neba). Prema tradicionalnoj simbolici *s.* je odgovorno za kraljeve, položaj čoveka u svetu, za slavu, pobjedu i srce, za volju i vitalnost.

HALEAKALA – kuća Sunca, veliki krater na istoku havajskog otoka Maui, u kojem je, prema legendi, nekad bilo zarobljeno Sunce. *H.* se uzdiže na 3.055 m n.v., visoko iznad oblaka koji okružuju Maui, drugo po veličini havajsko ostrvo. Krater vulkana širok je oko 11 km, dok njegovo dno zauzima površinu od oko 50 kv.km i obuhvata područja šuma, pustinja, livada i jezera.

Za meštane, *H.* je oduvek bio sveto mesto. Na njemu su prinose žrtve bogu i sahranjivali poglavice. Prema legendi, Sunce je nekada tako brzo prolazilo iznad Havaja, da nikad nije bilo dovoljno vremena da se osuši marama koju bi boginja Hina, majka boga Mauija, tog dana napravila od kore drveta i obojila u dugine boje. Kada je jednog dana čuo kako se njegova majka žali na Sunce, Maui je osmislio lukav plan. Ispleo je veliko uže od kokosovih vlakana i te noći otišao na vrh vulkana, gde je odlučio da napravi zasedu. Čim su se ujutro pojavili prvi zraci Sunca, Maui je na njih bacio uže i dovukao Sunce u krater. Držao ga je u zarobljeništvu sve dok ono nije obećalo da će sporije prelaziti nebom.

Rečnik bajki

Čudnim putevima kreću se bića iz bajki, pa i same bajke... Za njih ne postoje ni granice ni prirodne prepreke, one preleću i pustinje i mora,

a ponekad niču na više mesta u sličnom obliku, nezavisno jedna od druge. Želja za bajkama se nije dala ugušiti. Čast razumu, ali i mašta je tražila svoje.

Marija Krsmanović

Bajka je po definiciji književna vrsta, kraća priča, u kojoj se natprirodno i fantastično prepliću sa realnim na takav način da nema suprotnosti. Sve bajke, sve do jedne, govore o istini, slobodi i hrabrosti. Bajke uče ljudsko biće kako da postane čovek.¹⁰

Bajka se dešava u svetu u kome su volšćenstva prirodna, a magija pravilo. U njemu, natprirodni element nije strašan, čak ni čudan, jer predstavlja supstancu tog sveta, njegovu zakonitost, njegovu klimu.¹¹ U bajkama se u poetskom obliku prikazuju razorne sile i čovekova borba protiv njih.¹² Drevne bajke otkrivaju večnu ljudsku težnju da sagleda suštinu postojanja.¹³

Papirus ispisan oko 1700. g.p.n.e, saopštava da je faraon Keops, moćni graditelj najveće piramide na svetu, tražio kao mali da mu se čitaju bajke. Bila je to, isto tako omiljena zabava mladog Aleksandra Makedonskog, Rableovih junaka i našeg detinjstva. Najstarija sačuvana narodna priča, „Bajka o brodolomniku“, zapisana je između 2000 i 1700 g.p.n.e. (pre skoro 4.000 g.) u starom Egiptu, dok je jedna od najpoznatijih, „Priča o dva brata“, zabeležena na papirus oko 1250 g.p.n.e. Pesnička dela starih Sumeraca, Vavilonaca i Asiraca bogata su motivima bajki (poput „Epa o Gilgamešu“).

Homer umeće bajke u „Ilijadu“ i „Odiseju“, dok ih Platon koristi kao poučne primere (priča o Gigu). Motivi bajki prisutni su u grčkim mitovima i legendama (o Perseju, Sizifu, Argonautima), basnama, književnosti (u Apulejevoj priči o Amoru i Psihi). Prvo veliko doba bajki, međutim, nastupilo je u Indiji i Grčkoj oko VI v.n.e. Veliki broj motiva bajki javlja se kod mnogih naroda, često prostorno i vremenski vrlo udaljenih. Takoreći i nema narodne pripovetke bez tzv. opštih mesta, kojih ima bar tridesetak.

Bajke odražavaju narodni život: one su slika društvenih odnosa i ogledalo sveukupnog zbivanja; u njima se nalazi istina o životu, data doduše na veoma neobičan način, ali umetnički uverljiva i na visini. Ono što je osnovno za bajke to je da se u njima, kao i u celokupnom narodnom predanju, prepliće borba dobra i zla.

Radeći uporedo na *Rečniku straha* i *Rečniku dobrih (mitoloških) bića (predmeta i pojava)*, i razgovarajući često sa kolegom po peru, Žarkom Dapčevićem Dabom, došli smo do zaključka kako bi bilo lepo kad bismo priredili još jedan rečnik. Žarko Dapčević, kojem dugujemo veliku zahvalnost na ideji, predložio je da to bude rečnik junaka (bajki), ali kako nam se ta tema učinila suviše uskom – tako smo je proširili na Rečnik bajki – rečnik koji bi se bavio svim pojmovima vezanim za bajke. Tako je rođen i treći rečnik koji među svojim koricama donosi i astronomske pojmove:

VELIKI MEDVED - po verovanju Irokeza tri *zvezde* iz sazvežđa *V.m.* (Aliot, Mizar i Alkaid) bila su tri lovca koja su jurila *V.m.* Po jednoj verziji mita, prvi lovac (Aliot) nosi luk i strelu kako bi ubio zver. Drugi lovac (Mizar) nosi veliki sud – zvezdu Alkor – na ramenu kako bi u njemu skuvaio ulovljenu životinju, dok treći lovac (Alkaid) nosi drva za potpalu kako bi zapalio vatru.

¹⁰ <http://www.mixer.ba/2162/intervju-svijet-sveznajucih-prica-spisateljke-milice-krkovic/>

¹¹ Rože Kajoa u: Narodna bajka u modernoj književnosti, *Od bajke do naučne fantastike*, str. 71, Beograd, 1978.

¹² Ljiljana Mihajlović u: Japanska bajka, str. 177, Beograd, 1961.

¹³ Vlada Petrić u: Ueda Akinari, *Priče kiše i meseca*, str. 12, Beograd, 1991.

U Južnoj Koreji *V.m.* nazivaju „Sedam severnih zvezda“. Po legendi po kojoj je ovo sazvežđe dobilo ime jedna je udovica, sa svojih sedam sinova, našla novi dom kod udovca koji je živeo na drugoj obali reke. Kako bi prešli preko vode, sinovi su u nju bacili sedam *kamenih* blokova. Majka je, ne znajući da su to njena deca učinila, blagosloвила onoga ko je to uradio. Tako su joj se sinovi, kad su umrli, preselili na nebo.

Mnoge taoističke knjige govore o sedam zvezda koje čine rudu Velikih kola, sazvežđe Severnog neba. Za svaku od ovih zvezda tvrdi se da predstavljaju jedno od božanstava i jedan aspekt sreće. Od njih sedam, tri su božanstva, poznatija kao Fuk Luk Sau, najznačajnija kao simboli koji donose sreću. Prvi bog zvezda označava univerzalnu težnju za bogatstvom i povećanim prihodima. Bog prihoda i napretka (Fuk), u naručju nosi dete, a na sebi ima crveni ogrtač, koji nose trgovci. Drugi bog zvezda je bog moći (Luk). Simbolizuje moć koju imaju visoki funkcioneri. U levoj ruci drži ruji ili skiptar. Treći bog zvezda označava univerzalnu težnju ka dugom životu. Bog dugovečnosti (Sau) drži u ruci štap o koji je okačena tikva u kojoj se nalazi nektar. Obično se prikazuje u pratnji belog ždrala.

Kako su u bajkama zastupljena mnoga verovanja iz naroda i mitova i legendi, tako se u *Rečniku bajki* mogu naći već navedene odrednice, poput: aždaja, Večernja zvezda, vila, zvezdočatac, Plejade, sunce itd.

3. Zaključak

Od vankada uperenog pogleda u nebo,¹⁴ čovek je strahovao, drugovao, bojao se i slavio, radovao se sa zvezdama. Zvezde su ga plašile, njihova mistična moć ga je privlačila, pogled hiljadu očiju sa noćnog neba sigurno mu u prvim danima nije bila ni malo prijatna. Kako bi se sklonio od tih i još neprijatnijih misli, čovek je počeo da im nadeva imena (kako bi mu bile bliskije, kako bi ih ukrotio i njima ovladao), počeo da ispreda priče o njihovom nastanku i životu, prirodi (zloj i dobroj), čudima, stradanjima i, naravno, lepoti.

Kako nikako nije mogao da ih dodirne, na pravi način spozna, tako im je davao oblik i obličja (*Lire*, (*Velikih* i *Malih*) *Kola*, *Vage*) koja je poznavao: zamišljane u obliku *Jednoroga*, *Škorpije*, *Labuda*, prelepe devojkice (*Andromede*), hrabrog ratnika (*Oriona*, *Perseja*), strašne nemani (*Hidre*) ili čudesnog *Pegaza*, ponekad su bile plamene, ponekad blage i umiljate, katkad furiozne, najčešće mistične. Poneke su ustajale i legale sa čovekom (zvezda *Danica*, poznatija i kao *Zornjača* ili *Večernjača*), pojedine su stajale nepomično na nebu (*Severnjača*), dok je samo jedna darovala i uzimala život (*sunce*).

Čovek je oduvek stremio zvezdama. U Francuskoj je nedavno otkriveno da je praiistorijski čovek oslikavajući pećine prenosio konstalacije zvezda na tavanicu i zidove svojih staništa. Bili su to prvi atlasi neba, prve opservatorije.

Megalitske grobnice u Irskoj i Engleskoj, piramide u Egiptu i Americi, rimski i grčki hramovi, sve su to spomenici (zapisani u kamenu) zvezdama i božanstvima koja ih personifikuju. Drugačiji zapis pronađen je na glinenim pločama u Ninivi. Reč je o *Epu o Gilgamešu* u kojem se prvi put spominje odlazak u svemir. Kodeksi Maja i Asteka, religiozni, ali i astrološki tekstovi, svojevrsno su svedočanstvo o posmatranju zvezda.

Zvezde su našle svoje mesto i u mitologiji (Sunčeva i Mesečeva majka, Vlašići). Mnogi su narodi spleli mitove i bajke oko udaljenih nam zvezda, poput: *Sedam sestara Meamej* (australijska bajka koja govori o postanku Vlašića), *Sunce se pojavilo* (ruska pripovetka), *Kako je postala zvezda Danica* (srpska bajka) itd.

¹⁴ <https://guerillaarchaeology.wordpress.com/lunatics-and-sunworshippers/its-full-of-stars-decoding-the-deep-prehistory-of-human-cosmology/>

I u umetničkoj književnosti zvezde su našle svoje mesto: Oskar Vajld pisao je o *Zvezdanom dečaku*, Stanislav Lem o *Međuzvezdanim skitnicama*, Artur Klark o *Gradu i zvezdama*, Lazar Komarčić o *Jednoj ugašenoj zvezdi*, a Gordana Olujčić o *Zvezdi u čijim je grudima nešto kucalo*.

Tako smo, najzad, došli i do savremenog doba: prvi kosmonauti osvojili su Mesec, prve su sonde stigle na Mars, raspravlja se i proučava Veliki prasak i nastanak vasiona, izvode se mnogi eksperimenti u CERN-u; planira se naseljavanje planeta Sunčevog sistema i dalje, planeta obližnjih sistema zvezda – a kada se sve to desi – ko zna kakve ćemo tek bajke i „mitove“ o zvezdama posejati po svemiru.

Literatura

Bojan Jovanović, *Duh paganskog nasleđa*, Beograd, 2015.

Japanska bajka, Beograd, 1961.

Luka Šešo, *Živjeti s nadnaravnim bićima, Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*, Zagreb, 2016.

Narodna bajka u modernoj književnosti, Rože Kajoa, *Od bajke do naučne fantastike*, Beograd, 1978.

Sreten Petrović, *Srpska mitologija*, Beograd, 2004.

Ueda Akinari, *Priče kiše i meseca*, Beograd, 1991.

<https://guerillaarchaeology.wordpress.com/lunatics-and-sunworshippers/its-full-of-stars-decoding-the-deep-prehistory-of-human-cosmology/>

<http://www.mixer.ba/2162/intervju-svijet-sveznajucih-prica-spisateljke-milice-krkovic/>

Stars in dictionaries (of fear, good (mythological) creatures and fairy tales): The dictionaries of mythology represented here (dictionaries of fear, fairy tales and good (mythological) creatures) were created more than a decade, during which time, we have studied numerous text about domestic and foreign mythology. Numerous mythological beliefs about stars can be find in all of them.

Key words: stars, dictionary, mythology

Zbornik radova konferencije „Razvoj astronomije kod Srba X“, str. 595, Beograd, 2019.